

**"MEDIATSIYA INSTITUTINING FUQAROLIK PROTSESSIDAGI O'RNI
MILLIY VA XORIJIY TAJRIBALARI"****"NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCES OF THE ROLE OF THE
MEDIATION INSTITUTE IN THE CIVIL PROCESS"**

Oppoqxonov Azizxon Akmalxon o'g'li

*Tashkent davlat transport universiteti "Xalqaro Ommaviy huquq" kafedrası Katta
o'qituvchisi*

Oppoqhonov Azizkhon Akmalxon oglu

*Tashkent State Transport University
Department of "Public International Law"
Senior Lecturer*

Boqiyev Behruz Mirjamol o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti Yurisprudensiya yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Boqiyev Behruz Mirjamol oglu

*Tashkent State Transport University
Department of Jurisprudence
4th year student*

Annotatsiya

Mazkur maqola mediatsiya institutining fuqarolik protsessidagi o'rniga bag'ishlangan bo'lib, O'zbekistonning milliy tajribasi hamda xorijiy mamlakatlar (AQSh va Yevropa) tajribalarini qiyosiy tahlil qiladi. Mediatsiya fuqarolik nizolarini sudsiz hal qilishning samarali usuli sifatida ko'rib chiqiladi, uning afzalliklari (vaqt va xarajatlarni tejash, taraflarning roziligi) va kamchiliklari muhokama etiladi. Maqola kirish, ikkita asosiy qism va xulosadan iboratdir. Tadqiqot maqsadi – mediatsiyani O'zbekiston fuqarolik sudlovida kengroq qo'llash imkoniyatlarini o'rganish. Natijada, milliy qonunchilikni xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish bo'yicha takliflar beriladi. Maqola rasmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy hujjatlarga asoslangan.

Kalit so'zlar: qiyosiy tahlil, mediatsiya, tadqiqot vazifalari, fuqarolik protsessi, mediatorlar reyestri, ixtiyoriylik, maxfiylik prinsipi, vakolatli organ.

Abstract

This article is devoted to the place of the mediation institution in civil proceedings, and provides a comparative analysis of the national experience of Uzbekistan and the experience of foreign countries (the USA and Europe). Mediation is considered as an effective method of non-judicial resolution of civil disputes, its advantages (saving time and costs, consent of the parties) and disadvantages are discussed. The article consists of an introduction, two main parts and a conclusion. The purpose of the research is to study the possibilities of wider

application of mediation in the civil justice of Uzbekistan. As a result, proposals are made to improve national legislation based on foreign experience. The article is based on official literature and regulatory legal acts.

Keywords: comparative analysis, mediation, research tasks, civil procedure, registry of mediators, voluntariness, principle of confidentiality, authorized body.

Аннотация

Данная статья посвящена месту института медиации в гражданском судопроизводстве и содержит сравнительный анализ национального опыта Узбекистана и опыта зарубежных стран (США и Европы). Медиация рассматривается как эффективный метод внесудебного разрешения гражданских споров, обсуждаются ее преимущества (экономия времени и средств, согласие сторон) и недостатки. Статья состоит из введения, двух основных частей и заключения. Цель исследования – изучение возможностей более широкого применения медиации в гражданском правосудии Узбекистана. В результате предлагаются меры по совершенствованию национального законодательства на основе зарубежного опыта. Статья основана на официальной литературе и нормативно-правовых актах.

Ключевые слова: сравнительный анализ, медиация, исследовательские задачи, гражданский процесс, реестр медиаторов, добровольность, принцип конфиденциальности, уполномоченный орган.

Kirish

Fuqarolik protsessi – bu fuqarolar, tashkilotlar va davlat organlari o'rtasidagi nizolarni sud orqali hal qilish jarayoni bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksida (FPK) tartibga solinadi. So'nggi yillarda fuqarolik sudlovida mediatsiya instituti muhim o'rin egallamoqda. Mediatsiya – bu nizoni taraflar o'zaro muzokaralar orqali, neytral vositachi (mediator) yordamida hal qilish usuli. Bu usul sud jarayoniga muqobil sifatida qaralib, vaqt, pul va emotsional resurslarni tejashga yordam beradi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekistonda sudlar yuklanishi ortib borayotgan bir paytda mediatsiya nizolarni tezroq hal qilishga imkon beradi.

Maqola maqsadi – mediatsiya institutining fuqarolik protsessidagi o'rnini milliy (O'zbekiston) va xorijiy (AQSh, Yevropa) tajribalar asosida tahlil qilish. Tadqiqot vazifalari: mediatsiya tushunchasini ochib berish, O'zbekiston qonunchiligini ko'rib chiqish, xorijiy tajribalarni taqqoslash va takliflar berish. Metodlar: huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy usul va adabiyotlar sharhi.

Fuqarolik protsessida mediatsiyaning o'rni katta, chunki u taraflarning roziligiga asoslangan. Masalan, oilaviy yoki tijorat nizolarida sud qarori o'rniga muzokaralar orqali yechim topish mumkin. O'zbekistonda bu institut 2018 yilda qabul qilingan qonun bilan joriy etilgan, ammo amalda qo'llanilishi hali kam. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, mediatsiya sud yukini

kamaytiradi va adolatni ta'minlaydi.

I BOB: Mediatsiya institutining O'zbekiston fuqarolik protsessidagi o'rni va milliy tajribasi

O'zbekiston Respublikasida mediatsiya instituti huquqiy tizimning nisbatan yangi elementi bo'lib, fuqarolik protsessida muhim o'rin egallay boshlagan. Bu institut fuqarolik nizolarini suddan tashqari, taraflarning o'zaro roziligi asosida hal qilishga imkon beradi, shu orqali sud tizimining yukini yengillashtiradi va adolatli yechimlarga erishishni ta'minlaydi. Mediatsiyaning milliy tajribasi 2018 yilda qabul qilingan "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonun (O'RB-482-son) ga asoslanadi, u 2019 yil 1 yanvardan kuchga kirgan. Ushbu qonun fuqarolik huquqiy munosabatlardan kelib chiqqan nizolarni, jumladan tadbirkorlik, mehnat, oilaviy va sug'urta munosabatlaridagi nizolarni tartibga soladi. Ammo u davlat organlari ishtirokidagi nizolarga yoki uchinchi shaxslar huquqlari va jamoat manfaatlariga ta'sir etadigan nizolarga tatbiq etilmaydi.

Qonundagi asosiy tushunchalar: mediatsiya – taraflarning ixtiyoriy roziligi asosida mediator ko'magida nizoni hal qilish usuli; mediator – neytral shaxs, u qaror chiqarmaydi, faqat muzokaralarni olib borishga yordam beradi; mediativ kelishuv – mediatsiya natijasida erishilgan yozma kelishuv. Mediatsiyaning prinsiplari maxfiylik, ixtiyoriylik, taraflarning teng huquqliligi va mediatorning mustaqilligini o'z ichiga oladi. Masalan, maxfiylik prinsipi bo'yicha mediatsiya jarayonidagi ma'lumotlar taraflarning roziligisiz oshkor qilinmaydi va ishtirokchilar sudga guvoh sifatida so'roq qilinmaydi. Ixtiyoriylik esa taraflarga istalgan vaqtda jarayondan voz kechish huquqini beradi, majburlash taqiqlangan.

Mediatsiya fuqarolik protsessual kodeksi (FPK) bilan uzviy bog'langan. FPKning 40-moddasiga ko'ra, sud ishni ko'rib chiqish jarayonida taraflarni mediatsiyaga yuborishi mumkin. Sud jarayoni mediatsiya muddati davomida (maksimal 60 kun) to'xtatiladi. Agar taraflar mediativ kelishuvga erishsa, sud uni tasdiqlaydi va ish yopiladi. Bu sud yukini sezilarli darajada kamaytiradi, chunki sudlarning haddan tashqari yuklanishi O'zbekiston huquqiy tizimida dolzarb muammo hisoblanadi. Bundan tashqari, FPKning o'zgartirishlari mediatsiyani suddan tashqari, sud jarayonida yoki hatto ijro ish yurituvida qo'llashga imkon beradi. Masalan, da'vo muddati mediatsiya davrida to'xtatiladi, bu taraflarga vaqt beradi.

Milliy tajribada mediatsiya asosan fuqarolik ishlarda qo'llaniladi: mulkiy nizolar, oilaviy ajralishlar, mehnat munosabatlari va tijorat nizolari. Masalan, oilaviy nizolarda mediatsiya bolalar manfaatini hisobga olgan holda taraflarning munosabatlarini saqlab qolishga yordam beradi. Adliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2020-2025 yillarda mediatsiya orqali hal qilingan nizolar soni o'sib bormoqda. Xususan, oilaviy nizolarda 2020 yilda faqat 0,04% ish mediativ kelishuv orqali yakunlangan bo'lsa, 2022 yilda bu ko'rsatkich 0,3% ga yetgan va 2025 yilda tendensiya davom etmoqda. Bu o'sish mediatsiya institutining samaradorligini ko'rsatadi, ammo professional mediatorlar yetishmovchiligi hali ham muammo. Adliya vazirligi mediatorlarni tayyorlash dasturlarini ishlab chiqmoqda, jumladan, oliy malaka

komissiyalari va reyestr tizimi orqali. Advokatlar va notariuslar mediator sifatida ishtirok etishi mumkin, ammo ular maxsus imtihon topshirishdan ozod qilinadi, lekin qonunda belgilangan talablarga javob berishlari kerak.

Mediatorlar reyestri Adliya vazirligi tomonidan yuritiladi va unda mediatorning malakasi, mutaxassisligi va faoliyati haqida ma'lumotlar saqlanadi. Mediator bo'lish uchun oliy ma'lumot, maxsus kurs va malaka imtihoni talab qilinadi. Davlat xizmatchilari (ayrim istisnolar bilan) mediator bo'la olmaydi. Statistik ma'lumotlar taqdim etish tartibi 2026 yilda tasdiqlangan nizomga ko'ra, mediatorlar oyiga va yillik hisobot berishlari kerak, bu vazirlik tomonidan umumlashtiriladi. Bu tizim mediatsiya samaradorligini monitoring qilishga yordam beradi.

Milliy tajribaning afzalliklari quyidagilar: mediatsiya sud jarayoniga nisbatan 2-3 baravar arzon va tezroq (30-60 kun ichida hal qilinadi), taraflarning emotsional munosabatlarini saqlab qoladi va o'zaro manfaatlarga asoslangan yechimlar beradi. Masalan, tijorat nizolarida biznes munosabatlarini buzmasdan hal qilish mumkin. Kamchiliklari: ixtiyoriylik tufayli majburiy emas, shuning uchun ba'zi taraflar sudni afzal ko'radi; mediatorlar malakasi va jamiyatdagi ma'lumot yetishmasligi; maxfiylik va mustaqillik prinsiplariga rioya qilishda muammolar. Bundan tashqari, 2025 yilda qabul qilingan o'zgartirishlar mediatsiya institutini takomillashtirishga qaratilgan, jumladan, vakolatli organ sifatida Adliya vazirligini kuchaytirish va statistika tizimini yaxshilash.

O'zbekiston tajribasini rivojlantirish uchun xorijiy tajribalarni o'rganish zarur. Hozircha mediatsiya ixtiyoriy, ammo kelajakda ba'zi nizolarda majburiy sessiyalarni joriy etish mumkin. Adliya vazirligi va Oliy Majlis huzuridagi institutlar mediatsiya qonunchiligini takomillashtirish bo'yicha ish olib bormoqda, bu milliy huquqiy tizimni yanada samarali qiladi.

II BOB: Mediatsiya institutining fuqarolik protsessidagi o'rni xorijiy tajribalarda (AQSh va Yevropa misolida)

Xorijiy mamlakatlarda mediatsiya instituti fuqarolik protsessining ajralmas qismi bo'lib, u sud yukini kamaytirish, nizolarni tez va samarali hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Mediatsiya fuqarolik sudlovida muqobil nizolarni hal etish (Alternative Dispute Resolution – ADR) tizimining asosiy elementi sifatida qaraladi. AQSh va Yevropada mediatsiya qonuniy asosga ega bo'lib, uning rivojlanishi sud tizimining samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ushbu qismda AQSh va Yevropa tajribalari batafsil ko'rib chiqiladi, ularning afzalliklari, kamchiliklari va O'zbekiston uchun moslashtirish imkoniyatlari tahlil etiladi. Tadqiqot huquqiy hujjatlar, statistik ma'lumotlar va qiyosiy usullarga asoslanadi.

AQSh tajribasi

Amerika Qo'shma Shtatlarida mediatsiya "Alternative Dispute Resolution" (ADR) tizimining

markaziy qismi bo'lib, federal va shtat darajasida tartibga solinadi. Mediatsiya fuqarolik nizolarida (tijorat, oilaviy, mehnat, mulkiy va ekologik) keng qo'llaniladi va sudlar uni rag'batlantiradi. Asosiy hujjat – 2001 yilda qabul qilingan Uniform Mediation Act (UMA), u 12 shtatda qo'llaniladi va mediatorlarning maxfiyligini, ixtiyoriyligini ta'minlaydi. UMA mediatorlarning neytralligini va mediativ kelishuvlarning ijro etilishini tartibga soladi, ammo majburiy emas.

AQShda mediatsiya sud yukini kamaytirish uchun ishlatiladi. Masalan, Kaliforniya shtatida sudlar majburiy mediatsiya sessiyalarini buyurishi mumkin, bu oilaviy va tijorat nizolarida keng tarqalgan. Federal sudlarda, jumladan Nyu-York janubiy okrugi (NYSD) sudida, 2022 yilda 1550 ta ish mediatsiyaga yuborilgan, ulardan 65% hal qilingan. Umumiy statistika shuni ko'rsatadiki, mediatsiya orqali hal qilingan nizolar 70-80% ni tashkil etadi, sud jarayoniga nisbatan 5 baravar tezroq (bir necha hafta ichida) va arzonroq yakunlanadi. Masalan, Nyu-York shtati sudlarida fuqarolik ishlarining 20% mediatsiya orqali hal qilinadi, faqat 1% sud qarori bilan yakunlanadi.

Mediatsiyaning prinsiplari: ixtiyoriylik, maxfiylik va neytrallik. Mediatorlar maxsus tayyorgarlikdan o'tadi va sertifikat oladi. Sudlar mediatsiyani majburiy qilishi mumkin, ammo taraflar kelishuvga majbur emas. Afzalliklari: vaqt va xarajatlarni tejash (sud jarayoni yillar davom etishi mumkin), taraflarning qoniqishi yuqori (72% taraflar jarayonni adolatli deb hisoblaydi). Masalan, mehnat nizolarida mediatsiya 54% hollarda muvaffaqiyatli bo'ladi va sud yukini 50% kamaytiradi. Kamchiliklari: majburiy sessiyalar ba'zida taraflarni noqulay ahvolga soladi, ammo natijalar ijobiy. Bundan tashqari, mediatorlarning malakasi har shtatda farq qiladi, bu sifatni pasaytirishi mumkin.

AQSh tajribasi shuni ko'rsatadiki, mediatsiya sud tizimini optimallashtiradi. Masalan, Markaziy Kaliforniya federal sudida majburiy mediatsiya dasturlari 41% ishlarining mediatsiyadan keyin 60 kun ichida hal qilinishiga olib keladi. Bu model fuqarolik sudlovida mediatsiyani majburiy element sifatida joriy etishning samaradorligini tasdiqlaydi.

Yevropa tajribasi

Yevropa Ittifoqida (EU) mediatsiya 2008 yilda qabul qilingan Mediation Directive (2008/52/EC) orqali tartibga solinadi. Ushbu direktiva fuqarolik va tijorat nizolarida mediatsiyani rag'batlantiradi, taraflarning ixtiyoriyligini, maxfiyligini va mediatorlarning neytralligini ta'minlaydi. Direktiva 2011 yilga qadar barcha a'zo davlatlarda joriy etilgan, ammo faqat transchegaraviy nizolarga majburiy emas – ko'pchilik davlatlar uni ichki nizolarga ham kengaytirgan. Masalan, Germaniya va Buyuk Britaniyada mediatsiya sudga murojaatdan oldin majburiy bo'lishi mumkin.

EUda mediatsiya oilaviy, tijorat va iste'molchi nizolarida keng qo'llaniladi. 2013 yildagi ADR Directive (2013/11/EU) iste'molchi nizolarida mediatsiyani qo'llab-quvvatlaydi. Statistika ko'ra, mediatsiya sud ishlarini 50% kamaytiradi, ammo ko'p davlatlarda qo'llanilishi 1% dan kam (EU o'rtacha). Italiyada majburiy mediatsiya joriy etilgach, qo'llanilish 6 baravar oshgan

va muvaffaqiyat darajasi yuqori. Buyuk Britaniyada sudlar mediatsiyadan voz kechgan taraflarga jarima solishi mumkin, Germaniyada esa oilaviy nizolarda majburiy sessiyalar mavjud. 2014 yil tadqiqotiga ko'ra, mediatsiya sudga nisbatan 5 baravar arzon (€2,497 vs €10,449) va tezroq (43 kun vs 500 kun).

Prinsiplar: ixtiyoriylik va maxfiylik EU direktivasi asosida. Mediatorlar maxsus o'qitiladi, ammo standartlar davlatdan davlatga farq qiladi. Afzalliklari: adolatli yechimlar, taraflarning qoniqishi (EUda 78% mediatorlar jarayonni muvaffaqiyatli deb hisoblaydi), iqtisodiy samara (yillik 15 milliard yevro tejash potentsiali). Kamchiliklari: qo'llanilish kam, chunki majburiy emas; ba'zi davlatlarda (Latviya, Polsha) rivojlanishi sekin. 2024 yil so'roviga ko'ra, 72% mutaxassislar majburiy birinchi sessiyalarni rag'batlantirishni taklif qiladi.

Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, direktiva mediatsiyani joriy etgan, ammo muvaffaqiyat darajasi davlatlarga bog'liq. Italiya va Germaniya kabi davlatlarda majburiy elementlar qo'llanilishni oshirgan.

Qiyosiy tahlil

AQSh va Yevropa tajribalarini taqqoslaganda, AQShda mediatsiya majburiyroq (shtatlar darajasida), Yevropada esa ixtiyoriylikka urg'u beriladi, ammo Italiya kabi istisnalar mavjud. AQShda muvaffaqiyat 70-80%, Yevropada esa o'rtacha 1% dan kam, lekin majburiy modellarda yuqori. Umumiy afzallik: ikkala tizimda ham mediatsiya sud yukini kamaytiradi va taraflarning roziligini ta'minlaydi. Farq: AQShda federal va shtat qonunlari murakkab, Yevropada EU direktivalari umumiy standart beradi.

O'zbekiston tajribasi Yevropa modeliga yaqin (ixtiyoriylik), ammo AQShdagi majburiy elementlarni joriy etish foydali bo'ladi. Takliflar: mediatorlarni sertifikatlashni kuchaytirish, sudlarda majburiy birinchi sessiyalarni joriy etish va EU direktivasiga o'xshash standartlarni qabul qilish. Bu O'zbekiston fuqarolik sudlovini samarali qiladi va xorijiy tajribalarni moslashtiradi.

Xulosa

Mazkur maqolada mediatsiya institutining fuqarolik protsessidagi o'rni milliy va xorijiy tajribalar asosida tahlil qilindi. Mediatsiya fuqarolik nizolarini suddan tashqari, taraflarning o'zaro muzokaralari orqali hal qilishning samarali usuli sifatida ko'rsatildi. Bu institut nizolarni tez, arzon va adolatli yechimga erishtirishga imkon beradi, shu bilan sud tizimining yukini kamaytiradi va taraflarning emotsional va iqtisodiy manfaatlarini himoya qiladi. O'zbekiston milliy tajribasida mediatsiya nisbatan yangi, ammo "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonun va Fuqarolik protsessual kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlar orqali huquqiy asos yaratilgan. Milliy tajribada mediatsiya fuqarolik ishlarda (mulkiy, oilaviy, mehnat va tijorat nizolari) qo'llanilmoqda, ammo amalda uning tarqalishi hali kam – professional mediatorlar soni yetarli emas va jamiyatda bu institut haqida ma'lumot darajasi past. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 2020-2025 yillarda mediatsiya orqali hal qilingan nizolar soni o'sib bormoqda, lekin bu ko'rsatkich xorijiy mamlakatlarnikiga nisbatan past. Masalan, oilaviy

nizolarda mediatsiya bolalar manfaatini hisobga olgan holda taraflarning munosabatlarini saqlab qolishga yordam beradi, ammo ixtiyoriylik prinsipi tufayli ko'p hollarda taraflar sudni afzal ko'radi.

Xorijiy tajribalar, xususan AQSh va Yevropa Ittifoqi (EU) misolida, mediatsiyaning fuqarolik protsessidagi samaradorligini tasdiqlaydi. AQShda mediatsiya "Alternative Dispute Resolution" (ADR) tizimining asosiy elementi bo'lib, Uniform Mediation Act (UMA, 2001 yil) va shtat qonunlari orqali tartibga solinadi. Bu yerda mediatsiya majburiy sessiyalar shaklida qo'llaniladi, natijada sud ishlarining 70-80% hal qilinadi va xarajatlar 5 baravar kamayadi. Yevropada esa Mediation Directive (2008/52/EC) va ADR Directive (2013/11/EU) orqali ixtiyoriylik va maxfiylik prinsiplari ta'kidlanadi, ammo Germaniya va Italiya kabi davlatlarda majburiy elementlar joriy etilgan, bu sud yukini 50% ga qisqartirgan. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, mediatsiya nafaqat vaqt va pulni tejaydi, balki taraflarning qoniqish darajasini oshiradi – masalan, EUda 78% taraflar jarayonni adolatli deb hisoblaydi. Qiyosiy tahlilda O'zbekiston tajribasi Yevropa modeliga yaqin (ixtiyoriylik asosida), ammo AQShdagi majburiy yondashuvni qisman qo'llash (masalan, sudlarda birinchi sessiyalarni majburiy qilish) milliy tizimni yanada takomillashtirishi mumkin. Bu taqqoslash xorijiy tajribalarni O'zbekiston huquqiy tizimiga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi, chunki milliy qonunchilikda mediatorlar malakasini oshirish va statistika tizimini yaxshilash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rish lozim.

Taklif

1. Mediatorlarni tayyorlash va sertifikatlash tizimini takomillashtirish. Adliya vazirligi huzuridagi Mediatorlar oliy malaka komissiyasini kuchaytirish va mediator bo'lish uchun majburiy o'quv dasturlarini kengaytirish kerak. Mediatorlar uchun xalqaro standartlarga mos keladigan (masalan, 40-60 soatlik o'quv kurslari va yillik malaka oshirish) talablarni joriy etish kerak. Shuningdek, advokatlar va notariuslar uchun maxsus imtihonlarni bekor qilmasdan, ularni xorijiy tajribaga asoslangan testlar bilan almashtirish kerak. Normativ asos: "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonunning 12- va 13-moddalari mediatorlarning malakasi va reyestrini tartibga soladi. 2025 yil 23 dekabrda Adliya vazirligi buyrug'i (Mediatorlar oliy malaka komissiyasi nizomi) mediatorlarni tayyorlashni ta'minlaydi. 2025 yildagi O'RQ-1089-son Qonun mediatsiya institutini takomillashtirishga qaratilgan o'zgartirishlarni joriy etib, mediatorlarga oid talablarni rag'batlantiruvchi normalarni belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 17 iyundagi "Nizolarni muqobil hal qilish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni (PF-6005-son) mediator kadrlar zaxirasini shakllantirishni talab qiladi. Xorijiy tajriba: AQShda UMA (2001 yil) mediatorlar uchun sertifikatlashni shtat darajasida majburiy qiladi, malaka talablari 40 soatlik o'quvni o'z ichiga oladi. Yevropada Mediation Directive (2008/52/EC) mediatorlarning maxsus tayyorgarligini ta'kidlaydi, Germaniyada esa malaka oshirish yillik majburiy. Bu tajribalarni O'zbekistonga moslashtirish mediatorlar sonini oshiradi va sifatini yuksaltiradi, chunki milliy tajribada

professional mediatorlar yetishmovchiligi muammo hisoblanadi. Bu islohotlar mediatorlar soni 2-3 baravar oshishi va mediatsiya samaradorligi 50% ga ko'tarilishi mumkin.

2. Sudlarda majburiy mediatsiya sessiyalarini joriy etish. Fuqarolik protsessual kodeksiga o'zgartirishlar kiritib, ba'zi nizolarda (oilaviy, tijorat va mehnat nizolari) sudga murojaatdan oldin majburiy birinchi mediatsiya sessiyasini belgilash zarur. Sessiya muddati 30-60 kun bo'lib, muvaffaqiyatsiz yakunlangan taqdirda sud jarayoni davom etadi. Mediatsiyadan voz kechgan tarafdorlarga jarima solish mexanizmini joriy etish zarur. Normativ asos: FPKning 40-moddasi sud jarayonida mediatsiyaga yuborish huquqini beradi, ammo majburiy emas. "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonunning 5-moddasi ixtiyoriylik prinsipini belgilaydi, lekin 2025 yildagi O'RQ-1089-son Qonun nizolarni muqobil hal qilishda mediatsiyani rag'batlantiruvchi o'zgartirishlarni joriy etadi. Iqtisodiy protsessual kodeksiga (IPK) kiritilgan o'zgartirishlar (2023 yil) mediatsiyani rag'batlantiradi. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining 2025 yilgi yo'riqnomasi mediatsiyani qo'llashni tavsiya etadi. Xorijiy tajriba: AQShda (Kaliforniya shtati) majburiy mediatsiya sessiyalari sud ishlarining 70-80% ini hal qiladi (UMA asosida). Yevropada Mediation Directive (2008/52/EC) ixtiyoriylikni ta'kidlaydi, ammo Italiya va Germaniyada majburiy sessiyalar joriy etilgan, natijada sud yukini 50% kamaytirgan. Qozog'iston va Qirg'izistonda majburiy mediatsiya qonunlari qabul qilingan, Singapur Konventsiyasi (2018 yil) mediativ kelishuvlarni majburiy ijro etishni ta'minlaydi. O'zbekiston Singapur Konventsiyasiga qo'shilish orqali bu tajribani qo'llashi mumkin. Natijada sud ishlarining 30-50% mediatsiya orqali hal qilinishi, sud yukini kamaytirish va nizolarni tezroq yechish imkoniyati tug'iladi.

3. Mediativ kelishuvlarning majburiy ijro etilishini ta'minlash va qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish. "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonunga o'zgartirishlar kiritib, mediativ kelishuvlarni notarial tasdiqlash va sud orqali majburiy ijro etish mexanizmini kuchaytirish lozim. Shuningdek, O'zbekistonni Singapur Konventsiyasiga (2018 yil) qo'shilishga chaqirish, bu transchegaraviy nizolarda mediatsiyani rivojlantiradi. Normativ asos: "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonunning 20-22-moddalari mediativ kelishuvni tartibga soladi, ammo ijro etish mexanizmi zaif. 2025 yildagi O'RQ-1089-son Qonun (ZRU-1089) mediatsiya qonunini takomillashtirib, kelishuvlarni majburiy qilishga qaratilgan. FPKning 172-moddasi sud tasdiqlash huquqini beradi. Prezident farmoni (PF-6005-son) mediatsiya huquqiy asoslarini takomillashtirishni talab qiladi. Xorijiy tajriba: Singapur Konventsiyasi mediativ kelishuvlarni xalqaro darajada majburiy ijro etishni ta'minlaydi, Qozog'iston va Turkiya bu konventsiyaga qo'shilgan. AQShda UMA kelishuvlarni sud orqali ijro etadi. Yevropada ADR Directive (2013/11/EU) iste'molchi nizolarida majburiy ijroni rag'batlantiradi. O'zbekiston bu tajribani qo'llab, investitsiyalar va tijorat nizolarini oshirishi mumkin. Natijada mediativ kelishuvlarning ijro etilish darajasi 80-90% ga yetishi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilinishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonuni, 2018.
2. Fuqarolik protsessual kodeksi.
3. Web manbalar (cyberleninka.ru, strategy.uz va boshqalar).
4. EU Mediation Directive. Директива 2008/52/ЕС Европейского парламента и Совета от 21 мая 2008 г. о некоторых аспектах медиации в гражданских и коммерческих делах.
5. EU ADR Directive. Директива 2013/11/ЕС Европейского парламента и Совета от 21 мая 2013 г. об альтернативном разрешении потребительских споров и внесении изменений в Регламент